
Een slimme streek is op haar toekomst voorbereid

*Nut en noodzaak van een plan voor structuurversterking
van de Duin- en Bollenstreek*

BLAAUWBERG
strategieontwikkeling & kennistransfer

5 februari 2021

Voorwoord

Tussen 1989 en 1992 liep er een op jonge vrouwen gerichte voorlichtingscampagne onder het motto "Een slimme meid is op haar toekomst voorbereid". Die campagne wees vrouwen er op dat het kostwinnersmodel in de inkomenspolitiek werd afgeschaft. Vrouwen konden niet meer automatisch achter de rug van manlief schuilen en moesten zelf zorgen voor opleiding en inkomen. Dat zijn ze ook gaan doen: ze hebben een indrukwekkende inhaalrace ingezet, in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Nu staat het niet-stedelijk gebied in Nederland voor de uitdaging om het zelf te doen. De regio's kunnen niet meer meeliften op landelijk beleid of op het succes van nabije steden. Daarom de titel van deze notitie: 'Een slimme streek is op zijn toekomst voorbereid'.

Dit rapport is het tweede deel van een drieluik. In januari 2021 verscheen de notitie 'Structuuropgaven'. Dat was een analyse van relevante economische kenmerken van de streek. In deze vervolgstudie beschouwen we hoe zorgelijk die structuur eigenlijk is en met hoeveel urgentie erop geantwoord moet worden. Het sluitstuk van de 'trilogie' is een schets van de noodzakelijke randvoorwaarden voor structuurversterking.

De kern van de nu voorliggende notitie is de 'veerkrachtindex', een instrument om de mate waarin de Duin- en Bollenstreek opgewassen is tegen tegenslag, te vergelijken met andere gebieden. Die index is geheel empirisch van aard en gaat uit van 'harde cijfers'. De rest van het verhaal is argumentatief van aard: we bieden een 'line of reasoning' aan. Daar is altijd discussie over mogelijk. Het is ook een verhaal 'van buiten naar binnen': door een landelijke bril naar de regio kijken.

De EBDB wil deze 'trilogie' gebruiken bij de voorbereiding van het actualiseren van de economische agenda. De agenda dateert uit 2016. Toen werd breed onderschreven dat de economie van de streek te klein was en dat stimulering nodig was. Dat leidde tot een agenda met een flink aantal projecten rondom vier pijlers van de streek: de 'spacecampus', het toerisme de greenport en gezondheid & welzijn. Nu, vier jaar en een coronacrisis later, is de vraag of er niet een breder offensief nodig is.

De tekst is opgesteld door Rob Manders en ondergetekende, van bureau Blaauwberg. De werkzaamheden werden begeleid door de EBDB.

Aart van Bochove

Inhoud

Voorwoord

Deel 1 Infographic

Deel 2 Rapport

1. De Duin- en Bollenstreek een slimme streek?
2. The big picture
 - Trend: clustervorming
 - Trend: generatiewisseling
 - Stad en niet stad
3. Regionale veerkracht in cijfers uitgedrukt
 - Wat is veerkracht?
 - Parameters
 - Methodiek
 - Vergelijking
 - Wat zien we nu?
 - Ander perspectief: de arbeidspendel
4. Zorgelijke status quo: hoe verder?
 - Een inclusieve streek
 - Woonkwaliteit wordt complex
 - 'Targets' in het vergroten van de veerkracht
5. Actualiteit: de omgevingsvisies
 - Kanttekeningen bij dorpsheid

Slot: leiderschap nodig

DEEL 1

INFOGRAPHIC

Duin- en Bollenstreek een slimme streek?

Het verhaal is velen bekend: een beperkt aantal steden staat er economisch en demografisch goed voor. Andere steden en niet-steden raken op achterstand. In 2011 verscheen er een bekend boek over met de veelzeggende titel: de Triumph of the City.

Er zijn echter regio's die zich weten te handhaven tussen de stedelijke keniseconomieën. Slimme streken die talent, investeringen en innovatie weten te behouden. Streken die meer bieden dan enkel een prettig woonklimaat.

De Duin- en Bollenstreek kan de ambitie ventileren om een 'slimme streek' te worden. Maar... waarom moeten we dat willen? In het rapport bieden we antwoord op deze vraag. Het antwoord is nooit extreem. Er is veel te doen, maar er gaat ook veel goed. Het gaat om een goede balans.

Context: de groeiende kloof tussen stad en niet-stad

Twee megatrends werken de tweedeling tussen stad en niet-stad in de hand.

1 Clustervorming

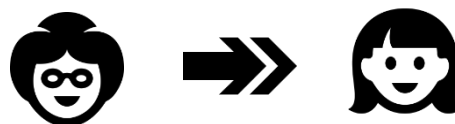
'Kennis' is de centrale productiefactor geworden. En dat valt samen met het hebben van veel hoogopgeleiden en een hoge dichtheid.

Een aantal steden heeft 5 factoren op orde.

- 1 Kennisinstellingen
- 2 Aantrekken en binden jonge mensen
- 3 Bedrijven en werk op niveau
- 4 Materiële infrastructuur (voorzieningen, toegang tot woningmarkt, bereikbaarheid, ict)
- 5 Immateriële infrastructuur (start-up klimaat, prikkels, tolerantie)

Deze steden trekken al het jonge en ondernemende talent aan. Feitelijk is er sprake van een 'braindrain'. Van niet-stad naar dit soort steden.

2 Generatiewisseling

Er komen nieuwe groepen bewoners met andere woon- en werkvoorkeuren. De babyboomgeneratie (geboren tussen '46 en '64) gaat op termijn plaats maken voor nieuwe generaties.

Die generaties zijn meer divers van samenstelling.

- Internationaler
- Ondernemender, minder vanzelfsprekend in loondienst
- Meer gewend aan wonen in hoge dichtheid, minder 'huis met tuin'
- Gewend aan combineren van wonen en werken

De vraag naar een nieuwbouwhuis in een groene wijk blijft bestaan. Maar het is niet meer DE vraag.

Effect de verhouding stad en niet-stad

Beide megatrends bevoorrecht de positie van de kennissteden. Daar vindt de generatiewisseling al plaats, en daar trekt de bedrijvigheid naartoe. Het zijn jonge, dynamische (maar cultureel eenzijdige) 'eilanden' in een vergrijzend land.

De steden maken zich zelfs los van hun omgeving. Ze interacteren meer met elkaar dan met hun directe omgeving. Er wordt al gesproken over 'de nieuwe Hanze'. Steden die meer met elkaar hebben en doen dan met hun directe buurgemeenten.

De locomotieven van de kenniseconomie hebben het te druk met zichzelf en elkaar. Regio's als de Duin- en Bollenstreek zijn op zichzelf aangewezen om de 'braindrain' te keren.

Regionale veerkracht

De coronacrisis heeft nieuw licht geworpen op een al langer bestaand begrip in de gebiedsstudies: veerkracht (Engels: resilience). De redenering is dat je de staat van samenleving en economie niet zomaar kunt vatten in een statisch getal over het regionaal inkomen. Het gaat er meer om of een regio klaar is om tegenslag op te vangen en om kansen te benutten. We leven immers in een beweeglijke wereld met voortdurend nieuwe wendingen.

We nemen zes indicatoren om de regionale veerkracht in kaart te brengen. Hieronder de scores van de Duin- en Bollenstreek in vergelijking met het landelijk gemiddelde.

Aantal hoogopgeleiden	Aantal laagopgeleiden
<i>Hbo en wo-geschoolden, cruciaal in een kenniseconomie</i>	<i>Personen zonder startkwalificatie (< mbo 2 niveau)</i>
 <p>33% van de beroepsbevolking NL = 38%</p>	 <p>22.6% van de beroepsbevolking NL = 20.5%</p>
Werkgelegenheid	Vergrijzing
<i>Aantal banen (>12 uur) ten opzichte van het aantal werkenden</i>	<i>Percentage 65 + (veel ouderen betekent weinig jongeren)</i>
 <p>73 banen per 100 leden beroepsbevolking NL = 96</p>	 <p>20.1% ouderen in de populatie NL = 19.5%</p>
Ondernemerschap	Verhuismobiliteit
<i>Aantal zelfstandigen is signaal voor zelfredzaamheid, aanpassingsvermogen en innovatiekracht bevolking.</i>	<i>Fysiek verhuizen hangt nauw samen met sociale mobiliteit; positieverbetering van de bewoners.</i>
 <p>15.7% zelfstandigen in de beroepsbevolking NL = 16.5%</p>	 <p>47.2 verhuizingen per 100 inwoners NL = 58.6</p>

Veerkracht index

We vergelijken de scores van de Duin- en Bollenstreek met de 40 andere economische regio's in ons land. We indexeren de getallen om alle scores vergelijkbaar te maken. Hier beperken we ons tot de totaalscores van het

bovenste deel van de lijst en de positionering van de Duin- en Bollenstreek. In het rapport zijn de volledige scores terug te vinden inclusief toelichting en verantwoording van parameters en weging.

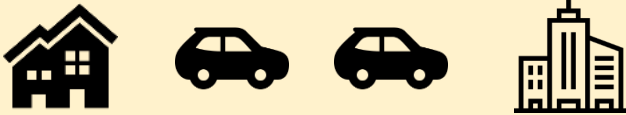
1	Groot-Amsterdam	935 punten	29	Midden-Limburg	625 punten
2	Leidse regio	834 punten	30	IJmond	623 punten
3	Utrecht eo	807 punten	31	Duin- en Bollenstreek	615 punten
4	Haarlem eo	789 punten	32	Zuidwest-Friesland	614 punten
5	Den Haag eo	772 punten	33	Oost-Groningen	612 punten

De 31^e plaats van de streek is om verschillende redenen problematisch.

- Bij alle zes de parameters is de afstand tot de top van de lijst groot.
- De Duin- en Bollenstreek is op de Zaanstreek na de laagst geplaatste regio. De bonus van de gunstige ligging wordt niet verzilverd.
- Het goede woonklimaat van de streek wordt geprezen. Maar die bonus hebben Noord-Drenthe (nr.11) en Zuidwest Drenthe (nr. 20) ook.
- Na de 31^e plaats komen er vooral regio's die in de nationale politieke opinie als zorgkind gelden.

Een relativerende opmerking is dat de streek niet stilstaat. Het opleidingsniveau, bijvoorbeeld, stijgt in Nederland over de hele linie. De zorg zit niet bij de 'objectieve' staat van de streek. Nederland als geheel staat er goed voor en dat geldt ook voor de Duin- en Bollenstreek. De zorg gaat over de relatieve positie.

Ander perspectief: de arbeidspendel

52% van de werkende populatie heeft een baan buiten de regio. De werkgelegenheid is sinds 2016 - start economische agenda – wel gegroeid, maar het percentage dagelijkse streekverlaters is nagenoeg gelijk gebleven.

Drie redenen waarom dat problematisch is:

- De streek heeft veel last van de congestie die vooral afkomstig is van uitgaande pendel. Niet de lusten, wel de lasten.
- Hoger geschoolden zullen een belangrijk deel van de uitgaande pendel bepalen. En het gaat bij hen om meer dan alleen werk, de culturele oriëntatie gaat richting de werkstad. Je gaat naar het theater, bezoekt winkels en verricht vrijwilligerswerk bij of rondom je werk. Een streek met een groot pendeloverschot exporteert niet alleen arbeid, maar ook 'burgerschap'.
- Daarmee verwant: hoogopgeleiden zijn dynamisch in hun werkomgeving en juist conserverend in hun woonomgeving.

Bijkomend punt: de werkgelegenheid in de streek houdt geen gelijke trend met de landelijke groei. Bij gemiddelde groei zou de streek sinds 2016 ruim 1.700 meer banen hebben geteld.

Zorgelijke status quo; hoe verder?

Er zijn meer en eerder analyses gemaakt over de kleine economie van de Duin- en Bollenstreek. De politieke acceptatie van dat gegeven is er wel, maar er wordt in het politieke discours vaak het prettige woonklimaat naast gezet. Dat klimaat zou een soort levensverzekering kunnen zijn.

We dragen twee redenen aan om de staat van de streek toch zorgelijk te vinden: ten eerste de toekomst van het gebied als 'inclusieve streek' met kansen voor iedereen, ten tweede de intrinsieke beperking van het begrip woonklimaat.

Inclusieve streek

De streek moet voor de 'kwetsbare populatie' een prikkelende context hebben om aan het werk te gaan. Een levendig woon- en werkmilieu is de beste prikkel voor sociale mobiliteit.

Intrinsieke beperking woonklimaat

Voor de huidige, gemiddeld wat oudere inwoners van de streek is de woonkwaliteit onomstreden.

Maar nieuwere generaties definiëren woonkwaliteit anders: functiemenging, voorzieningen onder handbereik, levendigheid.

Duin- en Bollenstreek targets 2032?

- Halveren verschil aantal hoogopgeleiden met Nederlands gemiddelde
- Aantal laagopgeleiden naar landelijk gemiddelde
- Stijging van arbeidsplaatsenquote van 73 naar 85: dat betekent 13.000 extra werkplekken (door functiemenging, bedrijfsverzamelgebouwen, etc.)
- Een vergrijzing in 2032 om en nabij het landelijk gemiddelde
- Aantal zelfstandigen in 2032 om en nabij het landelijke gemiddelde

Actualiteit: de omgevingsvisies

De timing voor deze analyse van veerkracht is gunstig. Alle gemeenten in de streek zijn zich aan het voorbereiden op de komst van de Omgevingswet. Het komende jaar wordt een belangrijk deel van de inhoud vastgelegd, met lijnen die doorlopen tot 2040 of 2050.

Problematisering

De nieuwe Omgevingsvisies die nu loskomen lijken de tweedeling tussen de dynamische stad en de statische niet-stad te bevestigen.

Begrippen stedelijke omgevingsvisies

- groei
- functiemenging
- kennisintensiteit
- verdichting
- jongeren
- internationalisering

Begrippen niet-stedelijke omgevingsvisies

- groen
- rust
- woonkwaliteit
- voorzieningen
- 'dorpsheid'

De steden bezien het niet-stedelijk gebied als handige speelruimte voor 'leftovers' waar in de stad geen plek meer voor is: bedrijventerreinen, woningbouw voor stedelijk arbeidsmarkt, groen en recreatie. De niet-stedelijke omgevingsvisies geven maar weinig tegenspel tegen deze dynamiek. Ze bevestigen dat beeld onder de noemer 'dorpsheid'.

Vier kritische vragen rond centrale begrip 'dorpsheid'

1 Hoe dorps is de streek werkelijk in fysieke zin?

De modernistische buitenwijken zijn overheersend, inclusief – stedelijke – gestapelde bouw.

2 Gaat het klassieke dorp niet veel meer over levendigheid dan rust?

De dorpsheid uit de omgevingsvisies bestaat uit groen en rust. Een klassiek dorp is juist heel levendig: grote variatie aan bouwstijlen, goede mix van functies, actief gebruik openbare ruimte.

3 Wordt 'dorps' niet teveel gezien als contramal voor de stad?

Het dorp is alles wat de stad niet is: niet druk, niet dominant, niet sterk, niet specifiek. En het heeft ruimte. Zo'n contramal-identiteit komt de stad wel goed uit: stedelijke 'leftovers' verdwijnen over de stadsgrenzen. Het niet-stedelijk gebied laat zich de kaas van het brood eten.

4 Voor wie leg je een Omgevingsvisie vast: de huidige of toekomstige bewoners?

Je ontwerpt een gebied niet alleen voor de langblijvers, ook voor de kortblijvers. De kortblijvers - en ook de nieuwkomers die lang blijven, bijvoorbeeld de woningverbeteraars die de dure stad verlaten, hebben wisselende motieven om naar de streek te komen. Ze komen in het narratief van 'dorpsheid' terecht, maar er zijn meer rasters denkbaar.

Slotconclusie

De bewonerstevredenheid speelt een grote rol in de meeste visies. Dat is een goed uitgangspunt, maar het is niet genoeg. Er is een behoorlijk verschil tussen het zeggedrag van woonconsumenten en hun feitelijke vestigingsgedrag. Ware bewonersbelangen gaan over meer dan alleen rust en zijn niet perse conserverend van aard.

Het ruimtelijk debat vergt leiderschap. Natuurlijk ligt het primaat bij de overheid. Die heeft de legitimatie om de vraag 'wat voor streek willen we zijn', te beantwoorden. Daarnaast is er een gedeelde verantwoordelijkheid met het bedrijfsleven en met het 'civic leadership' uit maatschappelijke organisaties. Het vergt ook dat het debat met de inwoners anders gevoerd wordt. Niet vanuit woonwensen – of 'geframede' woonwensen - maar vanuit helderheid over de opgaven waar de streek voor staat, de zorgen die er zijn over de veerkracht, de scenario's die zich aandienen en de noodzaak om te innoveren.

De Omgevingswet verschaft daartoe de ruimte. Goed benutten van de mogelijkheden van de Omgevingswet zou een begin kunnen worden van wat de Duin- en Bollenstreek uiteindelijk moet worden: een Slimme Streek.

DEEL 2

RAPPORT

1. De Duin- en Bollenstreek een 'slimme streek'?

De woningmarkt blijft verbazen. Toen het virus toesloeg in Nederland in maart 2020, was de woningmarkt oververhit, met name in de steden. En dan vooral in de 'kennissteden', waar studenten, kenniswerkers en 'internationals' elkaar opzoeken. Je zou verwachten dat in het deprimerende klimaat van hele en halve lockdowns de animo om verhuisplannen te maken, wat zou afnemen. Maar dat is niet het geval. De markt is net zo dynamisch als voorheen en de prijsstijging is tot op heden – begin-2020 - gewoon doorgedaan. Een nog niet goed te duiden effect is dat de prijsstijging bijna het hele land is aan het bereiken is. Stadsbewoners zijn in beweging gekomen en kijken om zich heen. De sterkste stijging deed zich volgens de makelaars voor op twee verrassende plekken, een flink eind uit de buurt: Zutphen en Hardenberg.

Hoewel: echt verrassend? Zutphen was al flink aan de weg aan het timmeren. Een fraaie binnenstad, een levendig streekcentrum en regionale marktplaats, een mooie omgeving, goede bereikbaarheid vanuit de Randstad, een goed ecosysteem (waaronder beschikbaarheid van personeel) voor technische bedrijven en een 'sense of community' door de gestage opbouw van een antroposofische populatie, met passende scholen en bedrijven.

Hardenberg heeft dat allemaal niet, of veel minder. Hardenberg is zogezegd een 'dark horse'. Een stad (19.000 inwoners) en een gemeente (61.000 inwoners) in het oosten. Met een lange grens met Duitsland. Het roept voor het overgrote deel van de Nederlanders weinig beeld of verbeelding op. Toch is Hardenberg in de luwte uitgegroeid tot wat de hoogleraar geografie Gert-Jan Hospers een 'slimme streek' noemt. Hardenberg heeft veel industrie met een stuwend karakter: exportgericht en high tech. Er zijn allianties met de kenniscentra in Zwolle en Enschede. Daardoor is de 'braindrain' van jonge en ambitieuze mensen naar de steden beperkt gebleven: Hardenberg heeft genoeg perspectief. Er is een blijvend hoog niveau van particuliere investeringen, dat is te zien in de moderne uitrusting van steden en dorpen. Hardenberg is de meest oostelijke uitloper van de Bible Belt'. Dat begrip staat vaak voor 'naar binnen gekeerd', maar in Hardenberg pakt dat juist anders uit: sterke samenhang en goed samenwerkingsklimaat, gedreven door nieuwsgierigheid. Een symbool voor die samenhang is de Larcom, het enige geheel private bedrijf voor sociale werkvoorziening in Nederland. De gemeentelijke overheid geeft het bedrijf toegang tot alle personen met een uitkering uit de participatiewet en het bedrijf gaat daar werk voor zoeken. Dat lukt ook nog: de werkgevers zijn bereid tot samenwerking, accepteren een sociale verantwoordelijkheid en nemen de regio op sleeptouw. Zo kan het gebeuren dat de Larcom nauw samenwerkt met Wavin, de multinational uit Hardenberg die half Europa voorziet van materiaal voor waterleidingen. Dat zou in termen van de Duin- en Bollenstreek zijn: een samenwerking tussen de Maregroep en het Noordwijkse space center.

Daarmee zijn we aanbeland bij twee vragen: waarom zou de Duin- en Bollenstreek een 'slimme streek' moeten worden? En hoe zou dat moeten? We gaan die vragen in volgorde behandelen: in deze notitie de 'waaromvraag', binnenkort gevolgd door de 'hoevraag'.

2. 'The big picture'

Het verhaal zal bekend zijn: een beperkt aantal steden staat er macro-economisch en demografisch goed voor, andere steden en het niet-stedelijk gebied raken op afstand. De Amerikaanse econoom Edward Glaeser schreef er in 2011 een boek over, met de veelzeggende titel 'Triumph of the City'. Er zijn twee grote trends die de 'tweedeling' tussen stad en niet-stad in de hand werken.

Trend: clustervorming

De *eerste grote trend* is de manier waarop in een moderne economie waarde gecreëerd wordt: met kennis. Voorheen waren grond en bereikbaarheid de centrale productiefactoren: die waren nodig voor de productie van voedsel en andere goederen. Dat is natuurlijk nog steeds zo, maar voor dat primair proces zijn steeds minder mensen nodig. En de marges in dat primair proces zijn ook beperkt. Tegenwoordig is kennis de belangrijkste productiefactor. En kennisintensiteit valt globaal samen met opleidingsniveau: hoe meer hoogopgeleiden er in de beroepsbevolking zijn, hoe hoger de kennisintensiteit en de waardeschepping. Zelfs al veel langer bestaande beroepen worden in die intensiteit meegetrokken. Een bekend voorbeeld is de kinderopvang. Dat was ooit een ongeschoold beroep, tegenwoordig is er een mbo-diploma voor nodig en het kabinetsvoornemen is om er op termijn een hbo-beroep van te maken.

Kennis is een merkwaardige grondstof. Kennis heeft geen ruimte nodig, maar juist een hoge dichtheid. Dat zagen we tijdens de grote economische crisis van 2009, de kredietcrisis: de gebieden rondom de steden verloren behoorlijk aan werkgelegenheid, terwijl de steden zelf door bleven groeien. Die steden – Amsterdam, Utrecht, Leiden, Groningen, Nijmegen, Eindhoven – zaten al vol, maar bleven inwoners en banen naar zich toe trekken. We kennen het verschijnsel in de sociologie als het Mattheüs-effect: wie al veel heeft, krijgt er nog meer bij; wie al weinig heeft, levert nog meer in.

Met name sinds de eeuwwisseling is in een beperkt aantal steden een clustering zichtbaar van vijf factoren:

- Het begint met kennisinstituten: universiteiten, hogescholen, gespecialiseerde mbo-scholen, bedrijfsopleidingen of grote laboratoria die aantrekkelijk zijn als plaats van opleiding, training en vorming voor jonge mensen
- Het gaat door met het feitelijk aantrekken en vasthouden van die jonge mensen, zodat ze zich hun omgeving eigen maken en interactie aangaan met die omgeving. Het gaat niet alleen om studenten, ook om onderzoekers en kenniswerkers uit andere steden of uit het buitenland
- Dan horen er bedrijven bij die afkomen op die jonge en goedgeschoolde populatie, vanwege hun betekenis als arbeidskracht (en andersom ook, natuurlijk: jonge mensen die op goede bedrijven afkomen)
- Studenten, jonge hoogopgeleiden en 'internationals' vergen een fysieke omgeving die het de moeite waard maakt om te blijven: een functionerende woningmarkt, een goed ontsloten buitenruimte waarin gesport kan worden, een interessant cultuuraanbod, goede 'connectivity' (internet) en informatie-infrastructuur (meertaligheid)
- Ze vergen ook een immateriële omgeving die het de moeite waard maakt: een klimaat voor innovatie en ondernemerschap, steun voor start-ups, een 'experimenthappy' samenleving, tolerantie voor 'iets gek's'.

Zodra deze vijf factoren op stoom komen en elkaar versterken, is de motor niet snel meer te stoppen. Maar dan moet het raderwerk wel compleet zijn. Maastricht, bijvoorbeeld, is wel succesvol in de eerste twee: het beschikbaar hebben van kennisinstututen en het aantrekken van studenten. Maar dan valt het stil, omdat er te weinig bedrijven op de jonge afgestudeerden afkomen. En dat heeft weer te maken met de vierde en vijfde factor: Maastricht is een prachtige, maar cultureel ook nog wat gesloten stad, die zich de nieuwgierigheid van al die jonge mensen onvoldoende eigen maakt.

De clustervorming brengt een beperkt aantal steden in een positie dat ze al het jonge en ondernemende talent naar zich toe kunnen trekken. En in hun kielzog komen kenniswerkers en internationals. Er is feitelijk een 'braindrain' gaande: hele schoolklassen verlaten na hun diplomering de woonstreek en beginnen hun formatieve jaren in een kennisstad. Slechts een enkeling keert na afloop van z'n formatieve jaren weer terug naar die streek, om met de opgedane kennis en ervaring in de streek van herkomst aan de slag te gaan.

Intussen zijn er voortdurend nieuwe pogingen om alsnog een vorm van clustering op gang te krijgen. Het University College Roosevelt, bijvoorbeeld, is sinds 2004 als 'buitenplaats' van Universiteit Utrecht neergestreken in Middelburg. Het gaat om een kleine vestiging, maar in een kleine stad en met een receptief milieu is een aantal van enkele honderden studenten al genoeg om dynamiek op gang te krijgen. Dichterbij huis, werkt Gouda aan een hbo-campus (met vooral een technisch praktijkcurriculum) in het stationsgebied, te ontwikkelen in samenwerking met een aantal hogescholen. Bijzonder is dat ook hogescholen buiten de Randstad belangstelling hebben voor deze campus: in een vergrijzende samenleving is een gevecht gaande om jonge mensen. Daar moet je bij zijn als instituut. De campus Gouda is een project van de triple helix voor Midden-Holland, het broertje van de EBDB.

Trend: generatiewisseling

De tweede megatrend die het aanzien van de verhouding tussen stad en niet-stad gaat bepalen, is de generatiewisseling. Laten we eerst kort naar dat woord kijken, 'generatiewisseling'. We zijn gewend om de demografische toekomst te typeren met het begrippenkoppel vergrijzing en ontgroening. Maar het is ingewikkelder. Dat is met een simpele vooruitblik al vast te stellen.

De grootste geboortegaargangen uit de Nederlandse geschiedenis wordt uitgemaakt door de naoorlogse babyboomers. We kunnen onderscheid maken naar de eerste fase (1946-1952), naar de tweede fase (1952-1958) en eventueel een uitloper tot 1964. Na 1964 ging het geboortecijfer definitief omlaag, zowel in absolute cijfers als in percentages. De vroege jaren leveren de grootste jaargangen op. Die grote jaargangen zijn intussen van de arbeidsmarkt verdwenen: de jaargang 1946 – de grootste ooit - ging vanaf 2011 met pensioen en is nu 75 jaar. Over nog eens tien jaar is deze jaargang geschiedenis. Natuurlijk niet op het niveau van individuele levens. Een klein deel van de geboorten uit 1946 gaat de honderd halen. Maar statistisch drukt de jaargang 1946 over tien jaar niet meer op de bevolkingspiramide.

Dat is ruimschoots binnen de termijn die tal van gemeenten voor hun omgevingsvisies hanteren (die lopen vaak door tot 2035 of 2040). De vergrijzing is als een slang die een ei eet: de slang slikt een ei in z'n geheel in. Het ei blijft lange tijd van buiten zichtbaar, terwijl het langzaam door het spijtverteringskanaal van de slang geduwd wordt. Maar op een gegeven moment is het echt weg. Er komen na 1946 nog een paar flinke eieren in dat kanaal terecht. Maar op enig moment – en nog binnen de horizon van de huidige omgevingsvisies – is de druk van de babyboom op arbeidsmarkt, woningmarkt en zorgmarkt (in die volgorde) echt afgelopen. Dan ontstaat een nieuwe situatie. Heel

concreet: wie nu seniorenwoningen bouwt, moet er rekening mee houden dat daar over twaalf of vijftien jaar geen bewoners meer voor zijn. Je moet, met andere woorden, zo gaan bouwen, dat die woningen al over twaalf jaar aangepast kunnen worden aan nieuwe eisen en nieuwe bewoners. En er zijn nieuwe bewoners. Ze zijn alleen heel anders dan de huidige. Om te beginnen komt een flink deel niet uit Nederland. De gemiddelde vruchtbaarheid – het aantal kinderen dat per vrouw geboren wordt – bedraagt sinds 2010 ongeveer 1.7. Dat is weinig. 2.2 kinderen per vrouw zijn nodig om de bevolking op peil te houden. Dat de Nederlandse bevolking niet krimpt en zelfs nog groeit, is te danken aan immigranten. Wie wil weten hoe een land er uit ziet dat geen migranten aantrekt, hoeft niet zo ver weg. Het noordoosten van Duitsland, delen van Polen, heel Litouwen en grote delen van Italië maken het mee. Halflege dorpen, bewoond door oude mensen. Hoe dichter je naar het centrum van de Europese Unie gaat, hoe beter de 'grijze druk' wordt gemaskeerd door migranten en internationals.

De nieuwe generaties zijn dus internationaler. Ze zijn ook ondernemender, minder gewend aan de zekerheden van loondienst, meer gewend aan het combineren van wonen en werken. Minder volgzaam ten opzichte van de overheid, meer geneigd om zelf de boontjes te doppen. Minder gehecht aan een tuin en een groene omgeving, meer gewend aan wonen in een grote dichtheid, met voorzieningen om de hoek. Minder honkvast, ze verhuizen vaker. Het beeld is vooral: diversiteit in voorkeuren, fragmentatie in kleinere groepen, meer stedelijkheid. Natuurlijk blijft de vraag naar een nieuwbouwhuis in een groene buitenwijk bestaan. Maar het is straks een van de zovele vragen, niet meer DE vraag.

Stad en niet-stad

De beide megatrends – kenniseconomie en generatiewisseling – bevoorrecht de positie van de kennissteden. Het ei van de babyboom is al goeddeels uit de steden weg en concentreert zich in het suburbane gebied. In feite is de generatiewisseling in de kennissteden al lang gaande. Ze zijn veel minder vergrijsd dan de niet-steden ze blijven jonge mensen vanuit het hele land aantrekken en ze trekken de hoogst renderende economische activiteiten naar zich toe. Het gaat zelfs zo ver dat de steden zich losmaken van hun directe omgeving. Er is een ontwikkeling gaande naar een 'nieuwe Hanze'.

De oorspronkelijke Hanze was een groot verbond van handelssteden in de late middeleeuwen. Ze wisselden goederen, mensen en informatie uit langs de kusten van Noordzee en Oostzee en langs de rivieren in dat grote gebied. Ze bestuurden zich in hoge mate zelf, zonder veel bemoeienis van de regionale overheden. Ze spraken onderling een 'lingua franca', een handelstaal die soms een paar kilometer buiten hun stadspoorten al niet mee begrepen werd. De overeenkomsten met de kennissteden van nu liggen voor het opscheppen. Voor Leiden zijn samenwerkingen als het Netwerk Kennissteden Nederland (NKN) en de European League of Research Universities (LERU) belangrijker aan het worden dan de samenwerking met de buurgemeenten. Het NKN praat over de vergroting van de economische effecten van kennis en maakt afspraken over studentenhuysvesting en 'vervolghuysvesting'. In de LERU runnen 23 Europese universiteiten gezamenlijk grote onderzoeksprojecten, wisselen ze onderzoekers uit en stellen standaarden vast waar ze naar te handelen hebben. De woon- en werkmilieus in die steden gaan ook steeds meer op elkaar lijken. Voor hun fysieke burens betekent dat, dat ze niet meer automatisch op hun succes kunnen meeliften. Je kunt bij al die steden tekenen van grote bloei en tekenen van stagnatie net voorbij de gemeentegrens waarnemen.

De coronacrisis is dat doorknippen van de relatie tussen stad en ommeland nog aan het aanjagen. De stedelingen die uiteindelijk kiezen voor een leven in een rustiger omgeving buiten de stad,

hebben door de crisis ontdekt dat ze veel taken op afstand kunnen verrichten en maar een of twee keer per week op hun werk hoeven te verschijnen. Dat verklaart de stijgende huizenprijzen in Zuid-Friesland, in Zutphen en Drenthe. Waarom zou je nog in Voorhout, Diemen of Soest gaan wonen als je voor minder geld nog groter en groener kunt wonen in Heerenveen of Dalfsen? De steden zelf hebben amper last van het vertrek van 'rustzoekers'. De plaatsen van de vertrekkende middenklasse worden ingenomen door nog meer kenniswerkers en internationals. Dat doet de steden veranderen in culturele eilanden met hun eigen eenzijdigheid, waarmee de verschillen tussen stad en niet-stad nog groter worden.

De locomotieven van de kenniseconomie hebben het te druk met zichzelf en met elkaar. De regio's zijn op zichzelf teruggeworpen en moeten plannen maken hoe ze de braindrain tegengaan en jonge en ondernemende mensen terughalen en aan zich binden. En ze moeten de generatiewisseling als gelegenheid voor innovatie gaan benutten. Er zijn reeksen voorbeelden van gebieden die dat doen. Een kleine greep:

- Gouda en Middelburg – reeds genoemd – zoeken aansluiting bij de stedelijke waardecreatie door hoger onderwijs naar zich toe te trekken. Waarbij voor Gouda – laatkomer in dit proces – het echt ontwikkelen van een stenen campus wellicht een te zware opgave is: de betrokken hogescholen zijn vooral geïnteresseerd in het ter plekke benutten van reeds bestaande infrastructuur. Maar het effect is hetzelfde: een interessanter vestigingsmilieu voor mensen en bedrijven.
- Hardenberg en Zutphen – ook al genoemd – hebben eigen 'selling points' ontwikkeld, in Hardenberg het sterke samenwerkingsklimaat en in Zutphen de 'antroposofische stadsvisie'.
- Zwolle was er op tijd bij toen dertig jaar geleden uit verspreide opleidingen de clustering naar hogescholen begon en heeft sindsdien een expansionistisch educatiebeleid gevoerd. Er staan maar weinig mensen bij stil, maar het hoger beroepsonderwijs voor Almere – toch op de drempel van Amsterdam – wordt geleid vanuit Zwolle.
- Misschien het meest bijzondere voorbeeld is Eindhoven. De stad zat in de jaren negentig aan de grond toen Philips saneerde tijdens de Operatie Centurion en het hoofdkwartier naar Amsterdam vertrok. De kern van de wederopstanding zit vooral in het start-up klimaat dat toen bestond: goed opgeleide ex-Philips werknemers konden voor zichzelf beginnen. Op basis van dat kapitaal is een nieuwe maakindustrie ontstaan. De merknaam 'Brainport Eindhoven' is in zwang gerakt. Dat is zowel de naam van de triple helix organisatie (de grote broer van de EBDB) als van de geografische regio. Waarbij de gemeenten rondom Eindhoven zonder probleem de naam van de centrumstad hebben overgenomen.

We gaan in een vervolgnote na aan welke randvoorwaarden regio's moeten voldoen om langszij te komen. Maar uit het korte rijtje voorbeelden hierboven, rijst alvast een van die voorwaarden op: zonder jonge, goed opgeleide en ondernemende mensen wordt het moeilijk.

Nu eerst een meer nauwkeurige plaatsbepaling van de Duin- en Bollenstreek.

3. Regionale veerkracht in cijfers uitgedrukt

In deze paragraaf gaan we proberen om de opgave van de Duin- en Bollenstreek getalsmatig te duiden en vergelijkbaar te maken. De gehaaste lezer kan dit verhaal over slaan. We hechten er echter aan dat de duiding niet uit een zwarte doos komt, maar transparant en navolgbaar is. Daarom besteden we in deze paragraaf de nodige woorden aan de methodologie.

Eerst het begrip 'veerkracht'.

Wat is veerkracht?

De coronacrisis heeft nieuw licht geworpen op een al langer bestaand begrip in de gebiedsstudies: veerkracht (Engels: resilience). Het begrip was met name bij grote internationale organisaties als de OECD en de Wereldbank al geruime tijd in beeld. De redenering is dat je de staat van samenleving en economie niet zomaar kunt vatten in een statisch getal over het regionaal inkomen. Het gaat er meer om of een regio klaar is om tegenslag op te vangen en om kansen te benutten. We leven immers in een beweeglijke wereld met voortdurend nieuwe wendingen. Bijna niemand zag in 2009 de kredietcrisis aankomen. Met een pandemie was in 2019 alleen de Wereldgezondheidsorganisatie bezig. De huidige huizenmarkt is ook voor makelaars een raadsel. Enzovoort. Het ontwerpen van eindbeelden is niet zo zinvol meer. Je moet vooral goed voorbereid zijn, tegen een stootje kunnen.

Veerkracht is ook klaar staan om kansen te benutten. Een zeer praktisch voorbeeld is het nationaal groeifonds, het publieke kapitaal dat beschikbaar komt voor post-corona investeringen. Je moet voorbereid zijn op dat soort kansen, de regionale agenda op orde hebben, een uitvoeringsorganisatie klaar hebben staan, initiatieven op de plank hebben. Iets abstracter is de technologische innovatie, een van de belangrijkste motoren achter de economische groei. Innovaties zijn amper te voorspellen, maar je kunt je voorbereiden met een technisch geschoolde beroepsbevolking. Dat is de kaart die Brainport Eindhoven na Operatie Centurion kon trekken.

Veerkracht is weer iets anders dan onkwetsbaarheid. De Duin- en Bollenstreek heeft, bijvoorbeeld, een grote bezoekerseconomie. Die heeft de streek veel gebracht; met name het internationale congresstoerisme is een grote verdienfactor. Maar juist dat segment – in termen van toegevoegde waarde en verdienvermogen de top van de hele toeristische keten – is kwetsbaar gebleken in de coronacrisis. Zeer kwetsbaar zelfs; er zijn nu analisten die zeggen dat het topsegment ook bij het uitdoven van de pandemie in 2021 pas in 2025 op enige normaliteit kan rekenen (mede vanwege de meerjarenplanningen van congressen). 'Resilience' stelt de vraag aan de orde of de streek de klap kan opvangen, nieuwe wegen kan inslaan.

Het mooie van 'veerkracht' is dat zowel op macro- als op microniveau kunt hanteren. Zowel een enkel individu als een hele regio kunnen veerkrachtig zijn. Als die bij elkaar komen, kan er dynamiek ontstaan. Zoals in onderstaande voorbeeld, afkomstig uit de Amsterdamse stadskrant Het Parool van zaterdag 9 januari 2021.

Lard Breebaart, een freelance 'merkstrategie' woonachtig in Amsterdam-Noord, raakte in het voorjaar van 2020 tijdens de eerste lockdown veel werk kwijt. Hij besloot wat meer tijd te steken in zijn oude kookhobby en brood te gaan bakken. Met de eerste proeven bediende hij zijn burens en familie. Lang verhaal kort maken: inmiddels bakt hij 150 luxe broden per dag, die hij verkoopt van uit de gang van zijn woonhuis. De klanten staan in de rij en ze komen uit heel Amsterdam en Zaandam. Hij heeft besloten fulltime bakker te worden.

De veerkracht in deze anekdote komt van twee kanten. Het is natuurlijk de flexibele omschakeling van een zelfstandige professional, van merkstrategie naar bakker. Uiteindelijk is een innovatieve

economie ook gewoon een optelsom van duizenden individuele beslissingen. Maar het is daarnaast ook de nieuwsgierige, 'experimenthappy' en tolerante omgeving van de stad. De individuele ondernemer en het ecosysteem versterken elkaar: in een conservatieve omgeving had deze ondernemer geen kans gehad. Als je dat voor elkaar krijgt – een gemeenschap die ondernemende mensen niet alleen huisvest, maar ook aanmoedigt – dan kun je tegen een stootje.

Parameters

Veerkracht is geen erkend statistisch begrip waar systematische metingen aan ten grondslag liggen. Maar er is op hoog abstractieniveau wel iets te zeggen, ook over de interregionale vergelijkbaarheid. We noemen eerst een 'mand' van parameters die veel met veerkracht te maken hebben:

- *Het aantal hoogopgeleiden in de beroepsbevolking.* Hoger opgeleiden - mensen met een hbo- of wo-diploma – hebben statistisch minder kans om werkloos te worden, verdienen meer, zijn wendbaarder bij tegenslag en doen minder beroep op zorg en maatschappelijke ondersteuning. Bovendien leven we in een kenniseconomie: kennis en beroepsvaardigheden zijn doorslaggevende factoren om economische waarde te scheppen. Er is een direct verband tussen de enorme welvaarts groei sinds 1970 en de stijging van het opleidingsniveau. Dat is geen Nederlandse fenomeen, het verband wordt overal gelegd, tenminste in 'open samenlevingen' waar je op basis van opleiding en competenties een baan krijgt en niet op basis van relaties met de macht. Het verband wordt Kortom: hoe meer hoogopgeleiden, hoe veerkrachtiger een regio.
We plaatsen de kanttekening dat deze conclusie soms weerstand oproept, alsof er geen plaats zou zijn voor middelbaar geschoolden. Maar dat is de discussie niet. 'middelbaar geschoold. Wil in de praktijk zeggen: een opleiding op mbo-4 niveau, het aloude vakdiploma. In het uitvoerend werk in grote sectoren als techniek en zorg zijn het vaak gemengde ploegen: mbo-ers en hbo-ers. Hun competenties vullen elkaar aan, ze hebben elkaar nodig.
- *Het aantal laagopgeleiden.* Het CBS hanteert voor 'laagopgeleid' het criterium van maximaal een diploma op niveau 1 van de kwalificatiestructuur. Omdat de nationale consensus is dat je minimaal een diploma nodig hebt op niveau 2 van de kwalificatiestructuur – de zogenaamde startkwalificatie, globaal samenvallend met tenminste twee jaar mbo – staat 'laagopgeleid' eigenlijk gelijk aan 'te laag opgeleid'. Die startkwalificatie is niet zomaar een politiek statement. Het is bijna onmogelijk geworden om zonder die kwalificatie stabiel werk met een ordentelijke beloning te verwerven. Verder blijkt in de praktijk het aantal laagopgeleiden in een gemeenschap een goede graadmeter te zijn voor de omvang van de kwetsbare populatie: het deel van de bevolking dat een steuntje in de rug nodig heeft om een zelfstandig bestaan te kunnen leiden (uitkering, beschut werk, maatschappelijke ondersteuning, zorg). Kortom: hoe minder laagopgeleiden, hoe veerkrachtiger een regio.
- *De werkgelegenheid.* We drukken de werkgelegenheid uit in de zogenaamde arbeidsplaatsenquote, het aantal banen per 100 leden van de beroepsbevolking. Waarbij een baan is gedefinieerd als minimaal 12 arbeidsuren per week. Dus ook een groot deel van de scholierenbanen zit er in. Meer banen betekent meer kansen voor werkzoekenden, meer stageplaatsen, meer mensen met een eigen inkomen, meer lokale koopkracht, meer lokale

belastingafdracht, minder afhankelijkheid van overheidsarrangementen. Hoe meer banen, hoe meer veerkracht.

- *De vergrijzing.* Zoals het er nu uit ziet, gaat de wereldbevolking na 2060 krimpen. In een flinke reeks landen en regio's is die krimp al begonnen. De Randstad groeit nog en zal dat nog lange tijd blijven doen, maar het is geïmporteerde groei: migranten en nieuwkomers jagen die groei aan. Er is een concurrentieslag gaande tussen landen en steden om de schaarse hulpbron: jonge, ondernemende en goed opgeleide mensen. De vergrijzing wordt in dit licht economisch tot op heden als een last gezien. Senioren verlaten de arbeidsmarkt: de ratio tussen het aantal werkenden en het aantal niet-werkenden bepaalt het verdienvermogen. Misschien dat daar ooit anders tegenaan gekeken wordt. Senioren hebben vaak wel koopkracht en blijven consumeren. Sommige gebieden specialiseren zich in het ontvangen en verzorgen van koopkrachtige senioren, de 'zilveren economie'. Maar die voorbeelden overtuigen nog niet. Ergo: hoe meer vergrijzing, hoe minder veerkracht.
- *Ondernemerschap.* Ondernemerschap is cruciaal voor elke denkbare regionale strategie. Ondernemerschap begrepen als zelfredzaam, zelfstandig, draagkracht, aanpassingsvermogen, initiatiefrijk, verantwoordelijk. Je hoeft niet per se voor eigen risico en rekening te werken om ondernemend te kunnen zijn. Een bekend voorbeeld is het begrip 'onderwijsondernemerschap'. Dat slaat op docenten die ontspannen omgaan met eisen waar collega's onder lijden - zoals voorschriften en rapportagedruk – en zelfstandig curricula vorm geven en contacten onderhouden met het beroepenveld. Ondernemerschap is een 'modus vivendi'. Maar wat moet je tellen om het te meten? Het aantal bedrijven? Dat kan, maar in de registers van de kamer van koophandel staan groot, klein en niet-actieve bedrijven (zoals pensioen bv's) door elkaar. We kiezen er hier voor om het aantal zelfstandigen als parameter te hanteren. Zelfstandige arbeid staat politiek soms in een slecht daglicht door de uitwassen, zoals het misbruik in de bezorgeconomie. Maar in het overgrote deel van de gevallen is zelfstandige arbeid een keuze voor een autonoom bestaan, los van de druk van managers en systemen.
- *De verhuismobiliteit.* Fysiek verhuizen hangt nauw samen met sociale mobiliteit, mensen verhuizen vanuit de wens tot positieverbetering: een groter huis, een nieuw werkkring, meer te besteden, een optimistische verwachting. Er zijn drie uitzonderingen. De eerste is 'kleiner wonen' bij het afronden van de loopbaan. Dat gebeurt niet vanuit het motief van positieverbetering, maar het is wel weer goed voor de doorstroming op de markt. De tweede uitzondering is verhuizing bij echtscheiding. De derde en enige echt problematische vorm van verhuismobiliteit is een verhuizing uit financiële nood. Maar dat is op het totaal aantal verhuizingen een verwaarloosbaar aantal. In de becijfering hieronder gaan we uit van het aantal inkomende verhuizingen in de gemeenten: de optelsom van verhuizingen uit andere gemeenten in de regio, verhuizingen uit andere regio's en uit het buitenland. Verhuizingen binnen een gemeente tellen we niet mee, om 'vervuiling' van het cijfer door studentenverhuizingen te voorkomen.

De mand met parameters voor veerkracht is met deze zes natuurlijk niet compleet. Er zijn allerlei verfijningen en aanvullingen mogelijk. In de internationale literatuur komt bijvoorbeeld de omvang van de industrie en vooral de diversiteit in die industrie en de hoeveelheid industriële research en innovatie vaak voor. Maar voor een begin en voor de hoofdlijn kan hiermee worden volstaan. We zijn daar zo zeker van omdat in elke opsomming van parameters veruit het grootste gewicht wordt

meegegeven aan de factor opleiding. Het gaat om het menselijk kapitaal, vertegenwoordigd door het aantal mensen met tertiair onderwijs achter de rug. Andere parameters zijn daar aanvullend op.

Methodiek

De cijfers zijn beschikbaar op Corop-niveau. De Corop-indeling is de regionale indeling waarmee het CBS al sinds 1964 regionale statistiek ordent. Nederland telt 40 Corop-regio's. de indeling heeft een nadeel en een voordeel:

- Het nadeel is dat de samenhangen binnen en tussen regio's sinds 1964 grondig veranderd zijn. Als er een nieuwe indeling gemaakt zou worden, zou die er anders uit zien. Toch kun je de indeling niet te vaak veranderen: elke systeemingreep bemoeilijkt vergelijkingen in de tijd en tussen regio's. En de Corop-regio's hebben een zekere officiële status. Ook de Europese Unie gebruikt ze.
- Het voordeel is dat de schaal van de Coropgebieden lokale uitschieters 'neutraliseert'. Een voorbeeld van zo'n uitschieter is Zoeterwoude. Deze kleine gemeente heeft dankzij de vestiging van de grote Heinekenbrouwerij een reusachtige arbeidsplaatsenquote. Maar in het geheel van de Coropregio 'Agglomeratie Leiden en Bollenstreek' dunt dat effect wel uit.

We construeren nu een 'veerkrachtindex' voor 41 gebieden: we splitsen de Agglomeratie Leiden en Bollenstreek in de Leidse Regio (Voorschoten, Zoeterwoude, Leiden, Leiderdorp, Oegstgeest) en in de Duin- en Bollenstreek (Katwijk, Noordwijk, Lisse, Hillegom, Teylingen).

Punt van discussie is het onderlinge gewicht van de parameters, maar dat is een overzichtelijke kwestie. We hebben tot vervelens toe al opgemerkt dat het menselijk kapitaal de alles overheersende parameter is, getalsmatig uitgedrukt in het aantal mensen met een diploma uit het hoger onderwijs. we zouden de factor opleidingen een gewicht van 50 of zelfs 60% van de hele index kunnen meegeven. We kiezen hier voor 40% (30% van het gewicht bepaald door het aantal hoogopgeleiden, 10% door het aantal laagopgeleiden). Verder is de index een mix. De sleutelparameter wordt aangevuld met twee opgaven (laagopgeleiden en vergrijzing) en drie omstandigheden (arbeidsplaatsen, ondernemerschap, verhuismobiliteit). Die breedte is genoeg om te voorkomen dat je twee keer hetzelfde meet (namelijk zaken die onlosmakelijk met opleidingsniveau samenvallen).

Er zijn in de gewichtverdeling dus twee dragers: dominante positie van opleiding en een goede mix van de andere factoren. De exacte verdeling is arbitrair. We stellen de verdeling als volgt vast:

	Hoog-opgeleiden	Laag-opgeleiden	Arbeidsplaatsen	Vergrijzing	Ondernemerschap	Verhuismobiliteit	Totaal
Aandeel in indexpunten	300	100	200	150	150	100	1000

De hoogste Coropscore krijgt de waarde 100 en wordt vermenigvuldigt met 3 (hoogopgeleiden), 1 (laagopgeleiden), arbeidsplaatsen (2), enzovoort.

De scores binnen de parameters worden als volgt vastgesteld:

- De regio met de meeste hoogopgeleiden (56% van de beroepsbevolking) krijgt 100 punten mee (maal 3, dat is 300 indexpunten). Alle lagere scores worden teruggerekend naar een percentage uit 100. Een regio met 28% hoogopgeleiden krijgt dus 50 punten maal 3 is 150 indexpunten.

- De regio met de minste laagopgeleiden van alle 41 (13.7% van de beroepsbevolking) krijgt 100 x 1 indexpunten. De regio met twee maal zoveel laagopgeleiden krijgt 50 x 1 = 50 indexpunten mee, de regio met anderhalf keer zoveel laag opgeleiden krijgt 75 x 1 = 75 indexpunten mee.
- De regio met de hoogste arbeidsplaatsenquote telt mee voor 200 indexpunten.
- De regio met de minste vergrijzing krijgt 150 indexpunten.
- De regio met de meeste zelfstandigen krijgt 150 indexpunten mee.
- De regio met de hoogste verhuismobiliteit krijgt 100 indexpunten mee.

De hoogst haalbare score in de veerkrachtindex is dus 1000. Hoe dichterbij 1000, hoe veerkrachtiger het Corop-gebied.

Vergelijking

Voor de Duin- en Bollenstreek zien de absolute scores er als volgt uit:

	Hoog-opgeleiden	Laag-opgeleiden	Arbeidsplaatsen quote	Vergrijzing	Ondernemerschap	Verhuismobiliteit
Scores Duin- en Bollenstreek	33% beroepsbevolking	22.6% beroepsbevolking	73	20.1% van bevolking	Zelfstandigen 15.7% van werkzame beroepsbevolking	47.2 verhuizingen per 1000 inwoners

Deze cijfers brengen de Duin- en Bollenstreek op plaats 31 in de geconstrueerde veerkrachtindex van Corop-gebieden.

Geïndexeerde regio-scores economische veerkracht

	REGIO	 Hoogopgeleiden	 Laagopgeleiden	 Arbeidsplaatsen	 Vergrijzing	 Ondernemerschap	 Verhuismobiliteit	TOTAAL SCORE
	<i>Maximumscore</i>	300	100	200	150	150	100	1.000
1.	Groot-Amsterdam	283	86	200	141	150	75	935
2.	Leidse regio	300	100	140	117	106	75	834
3.	Utrecht eo	270	78	157	124	123	55	807
4.	Haarlem eo	283	83	114	106	139	64	789
5.	Den Haag eo	243	73	143	126	124	64	772
6.	Het Gooi en Vechtstreek	250	78	126	98	150	64	767
7.	Groningen eo	225	83	153	119	113	63	756
8.	Delft en Westland	216	71	149	119	113	71	739
9.	Arnhem/Nijmegen	233	71	144	108	111	59	727
10.	Zuidoost-Brabant	208	68	156	106	116	55	710
11.	Noord-Drenthe	209	74	136	90	120	51	681
12.	Groot-Rijnmond	195	62	141	117	107	53	675
13.	Flevoland	167	63	130	150	110	54	674
14.	Betuwe	181	61	133	112	131	48	667
15.	Noordoost- Brabant	191	61	143	103	121	45	666
16.	Midden- Brabant	187	64	137	108	117	52	665
17.	Veluwe	184	60	153	106	112	47	662
18.	West-Brabant	190	66	140	101	114	47	658

19.	Alkmaar eo	196	67	126	98	117	53	656
20.	Zuidwest-Drenthe	172	63	146	93	127	45	647
21.	Deventer eo	184	65	140	108	104	44	645
22.	Noord-Friesland	174	62	132	102	123	48	641
23.	Noord-Overijssel	164	61	156	117	101	40	640
24.	Zuidoost-Friesland	165	61	143	95	129	43	636
25.	Zuid-Limburg	181	63	142	86	103	57	632
26.	Zuidoost-Zuid-Holland	177	62	139	108	105	41	632
27.	Twente	176	62	148	104	102	39	631
28.	Oost-Zuid-Holland	183	63	124	107	106	43	626
29.	Midden-Limburg	186	66	138	88	100	48	625
30.	IJmond	190	67	109	101	109	46	623
31.	Duin- en Bollenstreek	178	60	117	105	112	43	615
32.	Zuidwest-Friesland	151	57	131	93	148	34	614
33.	Oost-Groningen	131	50	122	86	122	100	612
34.	Achterhoek	159	56	136	89	119	41	600
35.	Overig Zeeland	149	55	139	92	116	46	597
36.	Kop van Noord-Holland	153	58	122	98	120	44	596
37.	Noord-Limburg	162	58	144	95	100	37	596
38.	Delfzijl en omgeving	141	63	120	86	129	52	590
39.	Zeeuwsch-Vlaanderen	135	55	152	82	128	34	585
40.	Zaanstreek	153	60	118	113	96	43	583
41.	Zuidoost-Drenthe	135	57	123	90	97	40	542

Wat zien we nu?

De index bevat aan de ene kant een aantal verrassingen; een regio die in veel lijstjes niet goed scoort als Rijnmond, komt qua veerkracht juist goed uit de verf. Regio's die hoog op lijstjes staan vanwege hun woonklimaat, zakken juist wat weg. Tegelijk zijn er ook veel 'usual suspects', zeker in de top-10: de regio's rondom de kennissteden Amsterdam, Utrecht, Leiden, Groningen, Nijmegen, Eindhoven en Delft zitten er allemaal in. In elk van deze regio's zitten wel subgebieden die het minder goed doen – zoals Arnhem in het Corop-gebied Arnhem-Nijmegen – maar de kennissteden trekken de regio mee. De top-10 vertoont twee verrassingen:

- Corop-regio Haarlem (de gemeenten Haarlem, Heemstede, Bloemendaal en Zandvoort). Het gunstige indexcijfer wordt voor een flink deel bepaald door het grote aantal hoogopgeleiden, in mindere mate door het aantal zelfstandigen. Haarlem heeft vestigingen van roc's en hogescholen, maar is niet een typische kennisstad.
- De Gooi- en Vechtstreek. Het zijn weer het aantal hoogopgeleiden en het aantal zelfstandigen de hoge score bepalen. Het aantal zelfstandigen is het hoogste van alle Corop-gebieden. Het gaat om de creatieve industrie rondom het mediacomplex. De villadorpen Blaricum en Laren trekken een aantal zelfstandigen van Amsterdamse properties. De vergrijzing van de streek is in zoverre specifiek, dat ze van vóór de babyboom dateert. Het gebied trekt al een lang 'well to do' Amsterdammers. De combinatie van een 'subtop' stad als Hilversum met een villa-omgeving, zorgt voor een moeilijk vergelijkbare omgeving.

Beide 'unusual suspects' maken deel uit van de MRA, de Metropoolregio Amsterdam. Ze hebben zich als het gaat om bestuurlijke en economische samenwerking gepositioneerd als onderdeel van het Amsterdamse ecosysteem. Dat verklaart iets, maar het is geen garantie. De Zaanstreek ligt ook onder de rook van Amsterdam, maar staat er in deze index op zeer grote afstand van.

De 31ste plek van de Duin- en Bollenstreek is op verschillende manieren problematisch:

- Bij alle zes parameters is de afstand van de maximale score tot de feitelijke score van de streek groot. In ander onderzoek (onder meer de notitie 'Structuuropgaven' van januari 2021) was de zeer lage arbeidsplaatsenquote al gedocumenteerd. Die parameter krijgt gezelschap van andere parameters.
- De Duin- en Bollenstreek is, op de Zaanstreek na, de laagst geplaatste regio uit de Randstad. De gunstige ligging van de steek geldt als een bonus, maar we zien die bonus niet verzilverd.
- De Duin- en Bollenstreek geldt verder als een gebied met een goed woonklimaat. Dat verandert niet door deze index. Maar dat geldt ook voor gebieden als Noord-Drenthe (plaats 11) en Zuidwest-Drenthe (plaats 20). Je kunt het één niet tegen het andere wegstrepen.
- De Duin- en Bollenstreek is ook een gebied met stevige middenklasse waarden: weinig armoede en uitkeringsafhankelijkheid, hoge arbeidsparticipatie. Maar weer: je kunt het één niet tegen het ander wegstrepen. Zo is de Zeeland de regio met de allerlaagste werkloosheid van Nederland, terwijl de beide Zeeuwse Corop-gebieden toch in de staart van de lijst verkeren. Het tekort aan arbeid en de stagnerende arbeidsmarkt is een van de achtergronden voor het gebrek aan veerkracht.
- Na de 31ste plek komen er vooral regio's die in de nationale politieke opinie toch als zorgenkind gelden. De zorgenkindstatus heeft voor sommige gebieden geleid tot integrale plannen voor reconstructie en revitalisering, met inzet van lokale, provinciale, landelijke en Europese middelen. Voor bijvoorbeeld Oost-Groningen hoef je geen gevoel van urgentie te bepleiten. Dat is er, al heel lang zelfs. Maar de score van Oost-Groningen ontloopt die van de Duin en Bollenstreek amper.

Een relativerende opmerking is dat de streek niet stilstaat. Het opleidingsniveau, bijvoorbeeld, stijgt in Nederland over de hele linie. De zorg zit niet bij de 'objectieve' staat van de streek. Nederland als geheel staat er goed voor en dat geldt ook voor de Duin- en Bollenstreek. De zorg gaat over de relatieve positie.

De premisse voor de 'veerkrachtindex' is dat de samenloop van opleidingsniveau en arbeidsplaatsen de kern is van een economie op basis van kennis. De dominantie van het opleidingsniveau krijgt kritiek: Nederland is er een 'meritocratie' van geworden, met tekenen van sociale segregatie tussen laag- en hoogopgeleiden. Dat is een belangrijke discussie, maar het laat onverlet dat de samenloop van opleiding, arbeid en veerkracht eigenlijk onomstreden is. Het gewicht dat we in deze eerste index aan opleiding toekennen, is nog aan de zuinige kant.

Deze eerste poging om de 'resilience' van de Duin- en Bollenstreek in kaart te brengen laat zich zeker aanvullen. Woonklimaat, armoede, bereikbaarheid, arbeidsparticipatie, technische en technologische vaardigheden – de lijst met nieuwe parameters is lang. Maar onder acceptatie van de premisse van 'opleiding + arbeid = veerkracht', zijn dat verfijningen van het grote beeld.

Ander perspectief: de arbeidspendel

We hebben de omvang van de economie van de Duin- en Bollenstreek beschreven met de arbeidsplaatsenquote. Een andere manier van kijken is de arbeidspendel: hoe groot zijn uitgaande en inkomende pendel en wat zijn de regio's van bestemming en herkomst? We geven hieronder eerst de meest recente cijfers van het CBS over het pendelverkeer weer (december 2018) en verbinden er daarna enkele observaties aan.

Waar werken de regiobewoners? De Duin- en Bollenstreek telt eind 2018 circa 95.000 werknemers (exclusief zelfstandigen). Van hen werkt bijna de helft binnen de regio. De rest - 52.2% - pendelt naar de omliggende stedelijke regio's.

Dan de woonplaats van de werkenden in de Duin- en Bollenstreek. CBS telt in 2018 circa 68.900 werknemers (exclusief zelfstandigen) met een baan in de regio. 45.400 van deze groep bestaat dus uit eigen bewoners. De overige 34% van de werkgelegenheid wordt gevuld door forenzen, voornamelijk uit de Leidse en Haagse regio (waaronder vermoedelijk diverse arbeidsmigranten).

*Bewoners Duin- en Bollenstreek
.....werken in:*

Duin- en Bollenstreek	45.400
Leidse regio	12.500
Haarlemmermeer	7.000
Amsterdam eo	6.900
Den Haag eo	6.100
Provincie Utrecht	5.100
Rijnstreek	3.000
Haarlem eo	2.400
Groot-Rijnmond	2.000
Overig Randstad	2.200
Overig NL	2.400
Totaal	95.000

*Werkenden in Duin- en
Bollenstreek....wonen in:*

Duin- en Bollenstreek	45.400
Leidse regio	5.700
Den Haag eo	4.000
Rijnstreek	2.700
Haarlemmermeer	2.400
Amsterdam eo	1.400
Groot-Rijnmond	1.400
Haarlem eo	1.300
Provincie Utrecht	1.100
Overig Randstad	1.900
Overig NL	1.600
Totaal	68.900

Vervolgens kunnen we het saldo van de pendel berekenen. Oftewel, hoeveel pendelaars 'verliest' of 'wint' de streek aan andere regio's? Deze laatste optelsom pakt voor de Duin- en Bollenstreek zonder uitzondering negatief uit.

Leidse regio	- 6.800
Amsterdam eo	- 5.500
Haarlemmermeer	- 4.600
Provincie Utrecht	- 4.000
Den Haag eo	- 2.100
Haarlem eo	- 1.100
Groot-Rijnmond	- 600
Rijnstreek	- 300
Overig Randstad	-300
Overig NL	-800

We zouden kunnen zeggen dat het pendelverkeer van en naar de Duin- en Bollenstreek de A4 volgt, de as van Amsterdam naar Den Haag. De interactie met de Kennemerlandse burens is gering en ook de interactie met het Groene Hart is beperkt. Dat eerste – de beperkte interactie met Kennemerland – is nieuw: voorheen gold met name de Bollenstreek als 'gelegen tussen Haarlem en Leiden'. De noordelijke oriëntatie wordt langzamerhand vervangen door een oostelijke oriëntatie

(Haarlemmermeer). En het wordt ook langzaam duidelijk dat de A4 een structuurvormend element begint te worden in de noordelijke Randstad. De as Amsterdam – Den Haag wordt een eigen zone.

Van de inwoners van de Duin- en Bollenstreek werkt dus 47.8% in de eigen streek. Is dat veel, is dat weinig?

We zetten de top-10 en de laatste 10 uit de Corop-reeks bij elkaar.

Aandeel bewoners dat werkt in eigen streek

Hoogste tien		Laagste tien	
Twente	82.2%	Groot-Amsterdam	54.8%
Noord-Friesland	80.6%	Delfzijl en omgeving	53.6%
Kop van Noord-Holland	80.3%	Zuidwest-Drenthe	50.3%
Zuid-Limburg	79.6%	Zaanstreek	49.7%
Overig Zeeland	79.4%	Duin- en Bollenstreek	47.8%
Zeeuws-Vlaanderen	79.0%	Zuidwest-Overijssel	47.3%
Achterhoek	73.9%	Agglomeratie Haarlem	47.2%
Zuidoost-Drenthe	70.0%	Gooi- en Vechtstreek	45.4%
Zuidwest-Friesland	69.6%	Delft en Westland	45.1%
Arnhem-Nijmegen	69.3%	Leidse Regio	41.7%

De regio's in de linkerkolom zijn over het algemeen vrij uitgestrekte gebieden en gelegen aan de rand van het land. Met uitzondering van Arnhem-Nijmegen, zijn het geen gebieden die hoog scoorden op 'veerkracht'. Er is sprake van een simpel geografisch gegeven: in een uitgestrekt gebied zijn de afstanden groter.

De rechterkolom is complex. Het zijn over het algemeen in oppervlakte kleine regio's. Dan is het logisch dat je snel over een grens heen gaat voor werk. Maar daarbinnen zijn twee typen zichtbaar: ofwel regio's met een hele hoge veerkracht score, ofwel juist regio's met een hele lage veerkrachtscore. In Groot-Amsterdam, Delft en Westland en de Leidse Regio staat tegenover een groot aantal 'regioverlaters' ook een dagelijks groot aantal 'regio-intreders'. In deze gevallen is de lage score op regiobinding een teken van een dynamische arbeidsmarkt. In de andere gebieden is diezelfde kleine binding juist een teken dat er niet zoveel te doen is.

Terzijde, eind 2015 – vlak voor de start van de Economische Agenda – is de binding van streekbewoners met werk 47.0%. In drie jaar tijd is hier weinig verandering ingekomen.

Kritische vragen die bij de '52.2% streekverlating' in de Duin- en Bollenstreek gesteld kunnen worden, zijn de volgende:

- In het rijksbeleid wordt uitgedragen dat de afstand tussen wonen en werken verkleind moet worden. De functiescheiding roept immers allemaal verkeer, files en congestie op. Het is een beetje tegen de klippen op: mobiliteit en uitwisseling horen bij een hoogontwikkelde economie. De vraag is steeds wat je terugkrijgt voor die verkeersdruk en congestie. Voor een niet-stedelijk gebied is het druk in de Duin- en Bollenstreek. De infrastructuur kan het op sommige plekken amper aan. En die drukte wordt voor een groot deel veroorzaakt door de grote uitgaande pendel. Het is, met andere woorden, congestie waar geen opbrengst voor de streek tegenover staat. De streek heeft wel de lasten en niet de lusten.

- Hoger opgeleiden hebben een grotere actieradius dan lager opgeleiden. We kunnen aannemen dat hoger opgeleiden oververtegenwoordigd zijn in de uitgaande pendel. Dat is tot daar aan toe, maar bij hoger opgeleiden is de oriëntatie op werk vaak verbonden met die op andere gebieden. Je gaat naar het theater, bezoekt winkels en verricht vrijwilligerswerk bij of rondom je werk. Het is nooit geteld, maar er lopen nogal wat inwoners uit de Bollenstreek rond in Leidse sport- en ondernemersverenigingen. Een streek met een groot pendeloverschot exporteert niet alleen arbeid, maar ook 'burgerschap'.
- Daarmee verwant: hoogopgeleiden zijn vaak dynamisch in hun werkomgeving en juist conserverend in hun woonomgeving. Het Nimby-syndroom komt minder voor bij mensen die in hun woonomgeving werken. Ze verbinden zich meer met de dynamiek in die omgeving.

Tot slot. Een kort vergelijk van de huidige werkgelegenheidscijfers met die van 2016 (start van de Economische Agenda).

Eerst het goede nieuws. Het aantal banen in de streek is in de periode 2016 – 2019 met 4.4% gestegen. Dan spreken we over circa 3.400 banen erbij.

Daar staat tegenover dat die groei in perspectief weinig bijzonder is. De gemiddelde banengroei in het land was over diezelfde periode 6.6%. In relatieve zin kachelt de regio verder achteruit. Ter indicatie: indien de regio gelijke tred zou hebben gehouden met het landelijk gemiddelde zou de streek ruim 1.700 arbeidsplaatsen meer hebben geteld.

4. Zorgelijke status quo: hoe verder?

Er zijn meer en eerder analyses gemaakt over de kleine economie van de Duin- en Bollenstreek. De politieke acceptatie van dat gegeven is er wel, maar er wordt in het politieke discours vaak het prettige woonklimaat naast gezet. Dat klimaat zou een soort levensverzekering kunnen zijn.

We dragen twee redenen aan om de staat van de streek toch zorgelijk te vinden: ten eerste de toekomst van het gebied als 'inclusieve streek' met kansen voor iedereen, ten tweede de intrinsieke beperking van het begrip woonklimaat.

Inclusieve streek

Eerst de inclusieve streek. Daarmee is bedoeld een streek waar iedereen z'n weg kan vinden, ook mensen met lagere inkomens of minder kansen. Het begrip 'inclusief' is als omschrijving voor een kwaliteit van stad of streek in zwang gekomen omdat er ook 'exclusieve' woonmilieus zijn ontstaan. De bekendste voorbeelden zijn te vinden in de Verenigde Staten: daar zijn complete steden gebouwd in zonnige gebieden om slechts een enkele, homogene bevolkingsgroep te dienen. Meestal zijn dat rijke pensionado's, soms ook religieuze gemeenschappen. In Nederland kennen we exclusief wonen in de vorm van 'residences': van toegangspoorten voorziene wooncomplexen voor gelijkgezinden. De schaal in Nederland is natuurlijk niet te vergelijken met die in de Verenigde Staten. In de praktijk is een residence een van de vele woonvormen, niet een afzonderlijk dorp. De Duin- en Bollenstreek heeft op dit moment kwetsbare groepen in huis en zal kwetsbare groepen in huis blijven krijgen. Het zal gaan om arbeidsmigranten, die het laaggeschoolde werk of juist het technisch-specialistische werk komen doen en na verloop van tijd gaan proberen met hun gezinnen hun weg te vinden; om gehandicapten, lager geschoolden, jongeren uit vechtscheidingen (een belangrijke doelgroep van jeugdzorg) of wie ook. Die groepen hebben niet alleen betaalbare huisvesting nodig. De streek moet ook een prikkelende context hebben om aan het werk te gaan: levendige wijken, wonen en werken door elkaar, ontmoetingsplekken. Een levendig woon- en werkmilieu is de beste 'lift' naar een hogere verdieping van de samenleving. Leefbaarheid en levendigheid van de omgeving is voor iedereen belangrijk, en voor kwetsbare groepen wel in het bijzonder: ze kunnen niet zomaar afstanden afleggen en zijn echt afhankelijk van hun directe omgeving.

Woonkwaliteit wordt complex

Dan de woonkwaliteit in intrinsieke zin. Voor de huidige, gemiddeld wat oudere inwoners van de streek is die woonkwaliteit onomstreden. In woononderzoeken blijkt vaak een grote tevredenheid en ook de wens om het huidige woonklimaat te conserveren. Maar voor nieuwere generaties gaat dat wellicht anders worden. Als we kijken naar de omgevingsvisies die op dit moment met name in de steden verschijnen, dan komen we daar voortdurend de functiemenging tegen. De functiescheiding – wonen, werken en recreëren ruimtelijk op afstand van elkaar zetten – is van 1920 tot nu een zeer bepalende trek van de stedenbouwkunde geweest. Die periode loopt op z'n einde, als we de stedelijke omgevingsvisies goed interpreteren. Het gaat steeds over verkorting van de woonwerk afstand, het mengen van functies, levendige wijken, woonwerkcombinaties. Een goed voorbeeld is de uitholling van de 'groene ster gedachte'. Bijna alle steden zijn in de jaren zeventig en tachtig voorzien van een groene ster een groot buitengebied met water en bosschages

waar de stedeling op adem kon komen. Tegenwoordig gaat het om het vergroenen van de stad zelf. Wandelroutes en zichtlijnen moeten voor de voordeur beginnen. Het idee is dat de stedeling niet meer in het weekend de stad uit hoeft om de natuur te ontmoeten. Hij kan 's avonds na het werk of zelfs in de lunchpauze bewegen, kijken en ademen. Ook beleidsmatig loopt de scheiding van wonen en economie op z'n einde. Ondernemers zijn gaan meepraten over de woonagenda, omdat die belangrijk is voor hun personeel. Het binden van koopkracht is mede bepalend voor de vraag wat voor huizen je wilt bouwen.

De Atlas Gemeenten heeft een woonaantrekkelijkheidsindex ontworpen voor de 50 grootste gemeenten van het land. Die index telt en weegt acht factoren. In volgorde van gewicht: bereikbaarheid, het culturele aanbod, veiligheid, het aandeel koopwoningen, de nabijheid van natuurgebieden, het culinaire aanbod, de aanwezigheid van een universiteit en een historische kern. De index gaat niet uit van het zeggedrag van mensen, maar van hun doe-gedrag: hun feitelijke vestigingskeuzes. In 2020 zag de top-10 van deze index er als volgt uit: 1. Amsterdam 2. Utrecht 3. Amstelveen 4. Haarlem 5. Amersfoort 6. Den Bosch 7. Haarlemmermeer 8. Nijmegen 9. Den Haag 10. Hilversum. Met uitzondering van Haarlemmermeer, bestaat de top-10 uit echt stedelijke gemeenten. Het is natuurlijk niet zeker hoe het zal gaan, maar het perspectief is dat over nog eens tien jaar gemeenten die goed scoren op het economisch klimaat, dat ook doen op het woonklimaat. De knip gaat weg, en daarmee de status van een goed woonklimaat als verzekeringspolis.

Toch is de vraag of je de score van de Duin- en Bollenstreek op de veerkrachtindex zorgelijk vindt, uiteindelijk niet vanuit cijfers of analyses te beantwoorden. Het is in laatste instantie een politiek-architectonische vraag, die het openbaar bestuur in de streek samen met bewoners en het 'civic leadership' uit bedrijfsleven en maatschappelijke instellingen moet beantwoorden.

Het zou kunnen helpen om je te oriënteren op de regio's die in deze index in de nabijheid van de Duin- en Bollenstreek verkeren. In sommige daarvan is al langer een probleemacceptatie en er zijn ook wel leereffecten voor een lange termijn strategie. We zullen daar in een vervolgnote voorzetten voor geven. Daar zal allicht ook een pleidooi bij horen om zonder taboes naar de streek te kijken. Een ontwikkelperspectief voor 2040 heeft een vorm van vrijdenken nodig.

'Targets' in het vergroten van de veerkracht

Het verbeteren van de positie op de veerkrachtindex is natuurlijk geen doel op zich. Dit soort lijstjes zijn een hulpmiddel om duiding te geven aan de status quo. Het is ook geen wedstrijd tegen regio's. Een gevoel van competitie is welkom op scherpheid en alertheid te scheppen, niet om andere gebieden de loef af te steken. De succesvolle kennissteden vormen daarin een goed voorbeeld: ze slepen elkaar mee in het succes.

Maar aan de onderliggende parameters zouden wel enkele theoretische targets ontleend kunnen worden. Voorbeelden:

- Het aantal hoogopgeleiden in Nederland stijgt nog steeds. Het aantal in de Duin- en Bollenstreek ligt met 33% flink onder het landelijk gemiddelde van 38%. Dat is op zich niet gek: hoogopgeleiden concentreren zich in de steden, met een uitschieter tot 65% in Utrecht. Maar in de context van maar liefst vier nabije regio's die ver boven het gemiddelde liggen (Leiden, Den Haag, Haarlem, Amsterdam), is het wel verschil tussen de Duin- en Bollenstreek en het landelijk gemiddelde wel groot. Het zou een target kunnen zijn om dat verschil in 2032 te halveren. Dat betekent dat in 2032 het aantal hoogopgeleiden in de Duin-

en Bollenstreek nog 2.5% van het landelijk gemiddelde aflight: een jaarlijkse streeksgewijze stijging van 0.2% bovenop de landelijke stijging. Dat is een zware opgave, maar met zoveel hoogwaardige werkgelegenheid en een zeer dichte educatieve infrastructuur om de hoek, niet irreëel.

- Een target zou ook kunnen zijn om in 2032 met het aantal laagopgeleiden op het landelijk gemiddelde uit te komen (nu: landelijk 20.5% van de beroepsbevolking, in de Duin- en Bollenstreek 22.6%). Het aantal laagopgeleiden blijft landelijk gestaag dalen (zoals het aantal hoogopgeleiden blijft stijgen). Het gaat dus niet om het halen van een absoluut aantal, het gaat om het inlopen van de regionale component in het percentage laagopgeleiden. Dat betekent dat er twaalf jaren zijn om een cultuur te scheppen van doorleren en goede doorstroomprogramma's maken.
- De arbeidsplaatsenquote zou als maatstaf voor de kracht van de lokale economie kunnen stijgen van de huidige 73 naar 85. Een centrumpositie – een positief pendelsaldo – is niet nodig. Een steviger economisch draagvlak voor voorzieningen, koopkracht, belastingen en banen wel. Die stijging correspondeert met 13.000 werkplekken erbij. Dat kan deels op terreinen, deels door functiemenging in woongebieden en deels door nieuwe projecten (zoals bedrijfsverzamelgebouwen en werkplekken voor zelfstandigen). Het is niet precies te voorspellen wat dit betekent voor het pendeloverschot – er komen ook weer 'buitenstaanders' op die plekken af – maar het negatieve saldo zal stellig verminderen en de kans op streekbewoners om in de eigen omgeving werk te vinden, neemt flink toe.
- Een vergrijzing in 2032 ruim onder het landelijk gemiddelde. Op dit moment is 20.1% van de bevolking van de Duin- en Bollenstreek 65+. Dat lijkt niet veel af te wijken van het landelijk gemiddelde (19.5%), maar voor Randstedelijke gebieden is de regio sterk vergrijsd. Hoe het percentage 65+ in 2032 uitpakt, is nog niet precies te zeggen. CBS-prognoses gaan op dit moment uit van een flinke stijging, tot omstreeks 25%. We zagen al dat in de arbeidspendel de Duin- en Bollenstreek deel uit maakt van de A4-as tussen Amsterdam en Den Haag. Dat is ook in 2032 de jongste regio van het land. We kunnen verwachten dat een nadrukkelijker verknoping van de regionale economie met de A4 zone op den duur tot binding en 'import' van jongeren gaat leiden. Een vergrijzing die onder het landelijk gemiddelde uitkomt, is in die context niet irreëel.
- Een aantal zelfstandigen in 2032 om en nabij het landelijk gemiddelde. We kennen op dit moment geen voorspellingen van het landelijk aantal zelfstandigen of micro-ondernemers. Als we de trends van de laatste twintig jaar doortrekken en rondkijken in andere Europese landen, is een groei naar 20% van de beroepsbevolking landelijk mogelijk, met uitschieters tot 30% in de kennissteden. De huidige score van de streek is 15.7%. Een target van boven de 20% is niet onbereikbaar.

Bij dergelijke 'targets' hoort een strategie. Daar gaan we, zoals opgemerkt, afzonderlijk over rapporteren. Dat gaan zeker niet per parameter verschillende strategieën worden. De parameters hangen samen. We gaan er van uit dat innoveren, talent en ondernemerschap cruciale onderdelen gaan worden van die samenhangende strategie.

5. Actualiteit: de omgevingsvisies

Een analyse van de veerkracht van een regio kan op elk moment gemaakt worden. Maar de timing is wel bijzonder. De gemeente in de streek zijn, zoals alle gemeenten in Nederland, zich aan het voorbereiden op de komst van de Omgevingswet. Een belangrijk onderdeel van die voorbereiding is het formuleren van omgevingsvisies: lokaal, regionaal, bovenregionaal. De status van al die visies is nog redelijk vrijblijvend. Het wordt pas een rechtsinstrument wanneer er omgevingsplannen komen op basis van de visies. Maar inhoudelijk wordt de pap dit jaar wel gestort. Het hele beleidsnetwerk is nu in beweging en legt lijnen vast die soms tot aan 2040 of 2050 reiken.

We hebben geen overzicht van wat er tot op heden los komt. Maar 'anekdotisch' doemt al wel een beeld op en dat beeld stemt kritisch: het nieuwe planproces lijkt de tweedeling tussen een dynamische stad en een statische niet-stad te bevestigen.

De visies en proeven van visies uit de steden gaan overwegend uit van groei, functiemenging, levendigheid, kennisintensiteit, binnenstedelijke verdichting, hier en daar ook een veronderstelde noodzaak tot een nieuwe stadsuitleg (uitbreidingswijken aan de stadsranden), jongeren, internationalisering. Het niet-stedelijk gebied figureert in de stedelijke visies als een gebied voor de stedelijke 'left-overs': bedrijventerreinen waar in de stad geen plek meer is, woningen ter toevoeging aan de krappe stedelijke arbeidsmarkt, groen en recreatie.

De niet-stedelijke omgevingsvisies geven maar weinig tegenspel tegen deze dynamiek. Ze gaan uit van groen, rust, woonkwaliteit, goed voorzieningsniveau. Het woord 'dorpsheid' is in veel niet-stedelijke visies een dragend begrip. Dorpsheid wordt opgevat als een goede interpretatie van de woonwensen van huidige en toekomstige bewoners.

We stellen daar enkele vragen bij.

Kanttekeningen bij 'dorpsheid'

De eerste vraag is 'dorpsheid' een passende beschrijving is voor de fysieke verschijningsvorm van de kernen in de streek. Het woord 'dorp' roept in grote delen van de publieke opinie beelden op van Wim Sonneveld: een klein maar compleet universum met wonen, werken en handel door elkaar en met een hechte verbinding met het buitengebied. Die dorpen bestaan nog steeds in Nederland, maar er liggen er maar weinig van in de Randstad. In de Randstad – ook in de Duin- en Bollenstreek – is een nieuw nederzettingstype ontstaan met een behoorlijke schaal, met modernistische en monofunctionele buitenwijken, met stedelijke – gestapelde - bouw, enzovoort. Je kunt die kernen niet suburbaan noemen, daarvoor liggen ze net te ver van een centrumstad. Het is een eigen soort nederzetting met eigen opgaven en mogelijkheden. Die beschrijf je niet goed met het begrip 'dorps'. Natuurlijk heeft elke streek artefacten en iconen, zoals de bollen, het strand, de cultuurgeschiedenis. Die artefacten zijn belangrijk en interessant, maar ze bepalen het dagelijks leven van de bewoners maar voor een klein deel.

De tweede vraag – in het verlengde van die over de verschijningsvorm – gaat over de ruimtelijke consequenties van het narratief. De dorpsheid uit de omgevingsvisies bestaat vooral uit rust en groen, maar een klassiek dorp is juist heel levendig. Bij een dorp horen een grote variatie aan bouwstijlen, een goede mix aan woonstijlen en ook een goede mix aan functies. Je kunt er een zaak starten, er is een economie. In een dorp hebben mensen verschillende relaties met elkaar: ze komen elkaar bij de heg van de tuin tegen, maar ook in het werk, bij mantelzorg, vrijwilligerswerk, bij

verenigingen. Er is samenhang, juist omdat er veel interactie is.

Misschien moeten we voor echte dorpsheid - beschreven als een overzichtelijke maar gelaagde en pluriforme leefomgeving - wel helemaal niet meer zoeken in suburbaan Nederland, maar juist in de steden. In sommige Amsterdamse buurten is een hoge dichtheid aan wonen en werken ontstaan: mensen zijn klein behuist en hebben de openbare ruimte, de geveltuintjes, de Cruyff Courts en de retail nodig als 'verlengde huiskamer'. In sommige buurten is op elke straathoek een Albert Heijn te vinden. Het gevolg is veel interactie op staatsniveau. De dorpsse levensstijl wordt in deze buurten opnieuw uitgevonden: je hoeft de buurt niet meer uit, alles is onder handbereik. Het Japanse Tokio – lange tijd de grootste stad ter wereld – heeft onder expats een goede naam vanwege de 'dorpsheid': overzichtelijke buurten met veel straatleven en veel menging van wonen en werken. De verhoudingen tussen stad en dorp lijken hier en daar een beetje omgedraaid. Er zijn 'stadverlaters' die de interactie en de gelaagdheid van de stad achter zich laten om een meer anoniem en afstandelijker leven te leiden. Voorheen trok je met zo'n motief – de keuze voor anonimiteit - naar de stad, nu ga je vanuit hoogstedelijk naar suburbaan. De steden zelf hebben de Amerikaanse wetenschapper Jane Jacobs herontdekt, die al in 1961 met "Death and Life of Great American Cities" waarschuwde voor de suburbanisering en de monoculturele buitenwijken, met een ode aan de gelaagde en multifunctionele stad op menselijke maat. Die herontdekking van Jacobs is niet exclusief stedelijk. Alle ruimtelijke plannenmakers kunnen er iets mee.

De derde vraag is of 'dorps' niet vooral gezien wordt als de contramale van stad. Het dorp is alles wat de stad niet is: niet druk, niet dominant, niet sterk, niet specifiek. En het heeft ruimte. Zo'n contramal-identiteit komt de stad wel goed uit. Die stedelijke 'leftovers' die meer ruimte nodig hebben, verdwijnen geleidelijk over de gemeentegrens: betaalbaar wonen in het groen, ruimte voor stedelijke recreanten, ruimte voor logistiek, bedrijven met een hoge milieucategorie of bedrijven met extensief ruimtegebruik. Zo bezien laat het niet-stedelijk gebeid zich de kaas van het brood eten. Elke niet-stedelijke ontwikkelingsvisie die door dorpsheid gedragen wordt, is vanuit de nabije stad bezien een meevaller: daar is geen concurrentie van te verachten.

De vierde vraag: voor wie leg je een visie vast? De gemeenten in de Duin- en Bollenstreek hebben en lagere verhuismobiliteit dan de steden. Maar het aandeel van de bevolking dat geboren wordt, leeft en begraven wordt in één en dezelfde gemeente, is ook hier aan het afnemen. Jaarlijks verlaat ongeveer 5 procent van de bevolking de streek. Theoretisch is in 2040 - het eindjaar van veel visies - de hele bevolking dus gewisseld. Je ontwerpt een gebied niet alleen voor de langblijvers, ook voor de kortblijvers. De kortblijvers - en ook de nieuwkomers die lang blijven, bijvoorbeeld de woningverbeteraars die de dure stad verlaten, hebben wisselende motieven om naar de streek te komen. Vaak zeer pragmatische motieven: de beschikbaarheid, de prijs en de omvang van het huis, soms de ligging. Ze komen terecht in het narratief van de dorpsheid. Niet omdat ze dat willen, maar omdat dat het enige narratief is.

De dorpsheid is een raster om naar het gebied te kijken. Dat raster kan een 'selffulfilling prophecy' worden, een zichzelf-waarmakende 'framing'. Maar er zijn meer rasters denkbaar. En met zo'n hoge verhuismobiliteit heb je eigenlijk voortdurend de kans om het narratief aan te passen. Het narratief in de Dun- en Bollenstreek zou ook kunnen gaan over ruimte voor ondernemende mensen, over nieuwsgierigheid, actief burgerschap, zelfbouw en participatie en over tal van andere motieven die bij woonwerk-besluiten een rol spelen.

Natuurlijk zijn er consumenten met voorkeuren voor modernistische bouw in rust en groen. Zoals er

ook voorkeuren zijn voor levendig en gelaagd en pluriform. En zoals er talloze voorkeuren voor woonvormen zijn: van gematigde stapelbouw tot 'knarrenhoven', van eengezinshuizen naar studio's. Het gaat er in een omgevingsvisie om dat je huidige en toekomstige gebruikers van de ruimte prikkelt en uitnodigt om zelf hun definitie van hun woon- en werkplek te ontwikkelen.

De dreigende tweedeling tussen bloeiende ecosystemen in een beperkt aantal steden (met een eigen cultuur, eigen stemgedrag, eigen instituties) en een statische niet-stad is een van de grote uitdagingen van Nederland. De beleidsronde die nu gaande is met al die ontwikkel- en omgevingsvisies is HET moment om de ruimtelijke kant van die tweedeling aan de orde te stellen. De vrees dat dat niet gebeurt en dat deze beleidsronde de tweedeling gaat bevestigen, is de achtergrond van deze vragen.

Slot: leiderschap nodig

In deze notitie hebben we eerst de mechanismen behandeld die een scheiding aanjagen tussen de groei en bloei van een beperkt aantal steden enerzijds en een dreigende stagnatie in het niet-stedelijk gebied anderzijds. We hebben ook vastgesteld dat die tweedeling geen fatalisme is: niet alle steden hebben deel aan die groei en bloei en niet alle niet-stedelijk gebied is statisch. En zeker dat laatste is geen fatalisme, niet iets wat zomaar gebeurt: er liggen analyses en strategische keuzes aan ten grondslag, die lang worden volgehouden.

Van de Duin- en Bollenstreek was al eerder bekend en onderkend dat de regionale economie klein was. In de notitie 'Structuuropgaven' landde de streek met de omvang van de economie bijna onderaan de lijst van Corop-regio's in het land. In de voorliggende notitie hebben we de status quo van de steek wat breder verbonden met de mechanismen die de tweedeling aanjagen. We keken niet alleen naar de economie, maar ook naar andere factoren die de veerkracht van een gebied bepalen, het vermogen van een gebied om tegenslag te incasseren en kansen te benutten. Het daaruit voortkomende beeld is zorgelijk.

Tenslotte hebben we aangegeven dat het verbinden van urgentie aan deze analyse uiteindelijk een politiek-architectonische kwestie is. Het probleem wordt niet voor de streek opgelost, de streek zal het zelf de hand aan de ploeg moeten slaan.

Op dit moment is een grootschalige beleidsronde gaande over de ruimtelijke toekomst van Nederland, in het kader van de nieuwe Omgevingswet. We hebben de indruk weergegeven dat de positie van het niet-stedelijk gebied in deze beleidsronde nauwelijks een eigenstandige rol speelt. De ontwerp-omgevingsvisies bestendigen de tweedeling.

Wellicht is een oorzaak van deze bestending wel de wens om ruimtelijke plannen te maken die de huidige bewoners voorzien en steunen. De bewonerstevredenheid speelt een grote rol in de meeste visies. Dat is een goed uitgangspunt, maar het is niet genoeg. Bewonersbelangen worden vaak conserverend verwoord: 'het moet blijven zoals het is'. Daarin is geen verschil tussen stad en niet-stad. Talloze ingrepen in de fysieke omgeving komen pas tot stand na geharnaste discussies tussen een partij die iets wil (overheid, bedrijf, maatschappelijke partij) en bewoners die niets willen. Maar er is iets gek aan de hand. Er is een behoorlijk verschil tussen het zeggedrag van woonconsumenten en hun feitelijke vestigingsgedrag. Zeggedrag in het algemeen en enquêtes naar voorkeuren en wensen in het bijzonder zijn niet genoeg om zicht te krijgen op wat er feitelijk gebeurt. We noemden de Atlas Gemeenten al, die de woonaantrekkelijkheid niet definieert vanuit bewonerswensen, maar vanuit een analyse van feitelijk vestigingsgedrag. Het duidelijkste voorbeeld is de Drentse gemeente Emmen. Deze stad scoort steevast hoog in enquêtes naar de geluks- en woonbeleving, samen met plaatsen als Ede en Alphen aan den Rijn. Intussen is Emmen hekkesluis op de woonaantrekkelijkheidsindex van de Atlas Gemeenten en staan de genoemde gemeenten er qua veerkracht niet goed voor en lijden ze onder een 'braindrain'.

We treffen ook in de Duin- en Bollenstreek een voorbeeld aan van een verschil tussen het narratief boven de waterspiegel en de feiten onder de waterspiegel. Een prettig positief verschil, in dit geval. Tien jaar geleden gold Hillegom als een van de meer traditionele kernen in de streek. Het was ook een gebied met een behoorlijk sociaal vraagstuk, in vergelijking met de rest van de Bollenstreek. Op grond van de laatste cijfers is dat aan het veranderen. Op de veerkrachtparameters hoogopgeleiden, laagopgeleiden, vergrijzing en verhuismobiliteit is de afstand tot de andere gemeenten verdwenen. En Hillegom is de enige gemeente in de hele streek die een positief verhuissaldo heeft in de

belangrijke leeftijdsgroep van 18 tot 35. We vermoeden dat Hillegom goed profiteert van de dynamiek in de aangrenzende Haarlemmermeer. De opgave voor Hillegom is om die dynamiek echt te gebruiken: de nieuwe inwoners uit te nodigen om het dorp niet alleen als rustig woongebied te gebruiken, maar er ook veerkracht aan te geven, bedrijven te starten, actief deel te nemen aan de gemeenschap.

Het ruimtelijk debat vergt leiderschap. Het primaat in het ontwikkelen van dat leiderschap ligt bij het lokaal bestuur. Dat beschikt over de democratische legitimatie. De gemeentepolitiek heeft een bestuurlijke verantwoordelijkheid: goed werk afleveren van dag tot dag. De politiek heeft ook een 'architectonische' verantwoordelijkheid: voeding en leiding geven aan het gesprek over de toekomst van de streek. Die architectonische taak vergt dat debat met de inwoners anders gevoerd wordt. Niet vanuit woonwensen – of 'geframede' woonwensen - maar vanuit helderheid over de opgaven waar de streek voor staat, de zorgen die er zijn over de veerkracht, de scenario's die zich aandienen en de noodzaak om te innoveren.

Bedrijfsleven en het 'civic leadership' in zorg, onderwijs en cultuur hebben een eigen verantwoordelijkheid. We gaan ons in een vervolgonderzoek buigen over de randvoorwaarden voor een goede structuur aanpak van de streek. Vooruitlopend daarop, merken we op dat het bijna alle succesvolle structuurversterkingen ook te maken hebben met een zeker 'elitegedrag': leiderschap van instelling en bedrijf dat verder gaat dan het bedrijfsbelang en zich bekommert om de regionale omgeving.

De Omgevingswet verschaft op dit moment het bestuurlijk kader voor het toekomstdebat. In de oude ruimtelijke planning was de bewoner vooral aan het woord als kritikaster, inspreker en bezwaarmaker. Hij heeft zich met zijn conserverende opstelling ook gevoegd naar dat format. Onder de Omgevingswet moet hij veel meer coproductant worden, regisseur en investeerder. Dat haalt andere eigenschappen boven. Om nog een praktisch voorbeeld uit het stedelijk gebied te halen: de stad Leiden heeft een verstedelijkingopgave en moet bestaande buurten verdichten. Daar is veel verzet van buurtbewoners tegen. Gemeente en ontwikkelaars beginnen nu schuchter te ventileren dat die nieuwe woontorens nodig zijn voor de kinderen van diezelfde buurtbewoners, die nu geen woning kunnen vinden. De verstedelijking is niet een 'wij versus zij'-opgave. Er is een gezamenlijk belang.

Goed benutten van de mogelijkheden van de Omgevingswet zou een begin kunnen worden van wat de Duin- en Bollenstreek uiteindelijk moet worden: een Slimme Streek.